

DONES
LA FEMINITZACIÓ DE
LES MIGRACIONS

TREBALL FINAL DE GRAU

MARTA PI

PAOLA CONTRERAS

FEMINISME I DIVERSITAT SEXUAL - 2020

GRAU EN EDUCACIÓ SOCIAL (UOC)

ÍNDEX

1.	Abans de començar.....	3
2.	Com a punt de partida.....	5
3.	Dones	8
3.1.	“Les altres”	8
3.2.	Les dinàmiques migratòries	11
3.3.	La condició de “migrant” des del Nord global	13
3.4.	La feminització de les migracions	16
3.5.	Aproximar-nos a les altres realitats.....	21
4.	Mirar (-me) el món	28
5.	Apunts finals.....	30
6.	Bibliografia.....	31

1. ABANS DE COMENÇAR

La suma de les pròpies experiències personals, socials, laborals, entre moltes altres em possibilita pensar-me en el moment present i projectar-me en el futur. Tot i això no sempre sóc conscient de la particularitat de la meva trajectòria, i en conseqüència de la de cada persona. Tendeixo a buscar categories jeràrquiques construïdes i acceptades per mi on identificar-me en uns genèrics, i en aquest sentit cada vegada sóc més conscient de què implica, o ho intento.

En els últims anys, estudiar el Grau en Educació Social, treballar a Mataró en diferents projectes de creixement personal o llegir articles sobre feminismes i interseccionalitat, ha generat en mi algunes contradiccions a l'hora de pensar en supòsits que tenia assumits. Per exemple, en pensar en "la meva identitat", no he estat conscient de la necessitat que tenia de pensar-me per mitjà de certes categories, i a més que les escollia acceptant el meu criteri com a vàlid. A vegades m'he identificat com a "dona", a vegades "estudiant", a vegades com a "dona" i "estudiant"... A vegades, també he estat identificada per altres persones i aleshores és quan he pogut reconèixer rere quins criteris i paràmetres se'm pretenia analitzar. L'etiqueta que s'utilitzava per descriure'm mai no tenia en compte la diversitat de matisos que compren la meva persona. Però això només ho podia identificar, i només a vegades, quan era a mi a qui es pretenia posar al centre per descriure. Aleshores em sentia exposada, sentia que se'm volia analitzar com si fos un objecte d'estudi.

El TFG pretenia ser una aproximació a una realitat que no era la meva. En un principi era jo qui en aquest cas em proposava mirar a unes persones segons unes classificacions fetes per mi, segons uns criteris jeràrquics. M'havia proposat exposar aspectes entorn: les dinàmiques migratòries, les dones, els feminismes... i amb aquest propòsit vaig assumir un rol que en aquell moment no em vaig qüestionar i em vaig creure amb el poder d'adjectivar i cosificar rere el títol de "dones", "negres", "d'origen subsaharià", "que han passat per un procés de migració" i "que actualment viuen a l'estat espanyol".

En un principi l'enfocament era totalment erroni. Vaig cometre, entre molts altres, un error que precisament em plantejava criticar. Vaig plantejar-me un "nosaltres" i un

"Elles", que fins i tot havia posat en majúscules per destacar-ne encara més la distinció que inconscientment estava fent, i sentia que servia per justificar-me.

En aquest sentit generalitzava i assumia de manera universal, sense tenir en compte les distincions racistes i colonialistes des d'on "em situava" i "les situava". Totalment erroni i sincerament, no era conscient del paternalisme (entre mil altres aspectes) que assumia només al plantejar-me aquesta distinció. Estava intentant homogeneïtzar i jerarquitzar les realitats i les localitzacions, de manera essencialista des d'un enfocament inadequat a la investigació que realment volia fer. Des d'un principi era jo qui promovia l'exclusió cap a "les altres" per mitjà d'un enfocament eurocentrista, universalista, categorial i colonial. M'havia inventat un "Elles" i un "nosaltres". I eren "fets a mida" per tal de sostenir un discurs que tendia a buscar la justificació de la veritat absoluta, universal i establerta (Contreras, 2015). Només així seria capaç de legitimar la classificació on les situava per mitjà de totes les categories on les pretenia identificar: "dones", "negres"...

Acceptava així la necessitat de tornar-me a situar en el punt de partida del TFG, ara sí que sent conscient que l'objectiu i la intenció del treball és plantejar una *anàlisi entorn la feminització de les migracions tenint en compte les aportacions fetes des de diferents feminismes*. Des d'aquesta reflexió pretenc destacar les tendències assumides errònies que m'han portat a intentar justificar i comprendre una realitat que no és la meua, des de la meua mirada, els meus judicis i els meus criteris. Construïnt des del meu punt de vista, una hegemonia entre certes formes de subjectivitat, de cultures i de coneixement, segons els meus interessos. Sent conscient des de la geopolítica de coneixement des d'on ens situa Quijano (2000).

Posant de manifest tots aquests aspectes pretenc abordar la feminització de les migracions, allunyant-me de les *construccions sociohistòriques contextualitzades de classificacions estereotipades racistes* (García, 2012).

2. COM A PUNT DE PARTIDA

El racisme, el colonialisme i el patriarcat, entre altres sistemes segregadors i jeràrquics, promouen múltiples violències que cal que siguin reconegudes des de la diversitat des d'on són viscudes. Les classificacions i les etiquetes em situen en un lloc dins del global en un moment i un context determinats. Les *categories* on m'identifico han estat construïdes per donar sentit i justificar el lloc que ocupo. És necessari qüestionar-se l'aproximació que fem a la realitat la qual ens proposem definir que pretenem explicar. D'aquesta manera serem conscients que les percepcions que fem de qualsevol aspecte que ens proposem explicar seran emmarcades en els *propis judicis*. Des de com són viscudes i interpretades les pròpies experiències podrem reconèixer l'herència que ens condiona en la manera com mirem el món (Contreras i Trujillo, 2017; Cubillos; 2015; Salami 2018; Sidi, 2015).

Perquè per canviar el món a vegades es tracta de canviar la manera de mirar-lo. Per donar pas a aquesta transformació és necessari pensar-nos: situar-nos en el present, en el més proper i en el que és global; revisant i reconeixent les herències del passat; i com des d'aquí tracem i projectem el nostre futur (Castilla, 2017).

Se'm planteja un qüestionament dels dominis que em situen en un lloc i em condionen les meves experiències, en un lloc i un moment determinat. Em proposo ser capaç d'anar més enllà dels estereotips i els cànons establerts per entendre en quin moment s'han traçat les distàncies entre jo i les *dones protagonistes* d'aquest treball. D'aquesta manera pretenc explorar aquells aspectes que han normalitzat les violències cap a les dones d'origens diversos, i observar les múltiples resistències des d'on afronten el *propi projecte migratori* (Contreras, 2015; Magliano; 2015).

Rere la imatge d'apropament i intercanvi de la societat global es promou un control social per mitjà d'un discurs hegemònic segregador i excloent. Les persones passem a formar part de diferents circuits de control estigmatitzant, segons cada persona, des d'on se'ns diferencia i se'ns classifica (Magliano, 2015; Viveros, 2016). La *normalització social i cultural* estableix un referent per a la vida social i política, en un context situat, que és considerat com a vàlids. Per mitjà d'aquest pensament hegemònic es justifiquen uns *cànons universals* "de persona", acceptats i normalitzats (Jabardo, 2008). Aquesta pauta sociopolítica defineix a "*l'altre/a*" com a *problema social* oferint imatges totalment

distorsionades de les realitats. Aquest *discurs hegemònic, dominant, eurocentrista, supremacista...* assumeix el subjecte suposadament universal com a masculí, blanc-occidental, heterosexual, de classe burgesa... (Curiel, 2007). Al mateix temps problematitza les diferències i problematitza les col·lectivitats, inferioritzant-les per mitjà dels diferents *marcadors racials, socials, culturals...* (Contreras, 2015). "Les altres", aquelles persones que escapen dels cànons establerts són agrupades en aquest genèric homogeni. "Elles" inclouen múltiples orígens, orientacions sexuals, experiències... però també universalitzem aquesta imatge assumida de qui esperem que sigui "l'altra" (Contreras i Trujillo, 2017). Cubillos (2015) exposa com a *subalternes*, aquelles subjectivitats que escapen del canon:

Es así como los discursos hegemónicos y las prácticas sociales legitimadas en Occidente están configuradas para (y por) un sujeto masculino, perteneciente a la etnia, la clase, la cultura y la lógica epistémica dominante. Esta concepción de sujeto resulta problemático para el feminismo –como para las teorías postcoloniales y decoloniales-, en tanto niega y construye como subalternas las subjetividades que escapan al canon (2015: 121).

S'han traçat fronteres, polítiques i geogràfiques, com també entre els terrenys del coneixement (Viveros, 2016). L'Acadèmia, des del domini hegemònic, entre altres mecanismes de *producció de coneixement*, contribueix al manteniment de diferents estructures de poder. D'aquesta manera sustenta diferents sistemes d'opressions per mitjà de la reproducció del discurs hegemònic per *legitimar les fronteres* (Bauman, 2007). En aquest cas, tant el discurs com les estructures de poder, tampoc han de ser enteses des de la universalitat i l'exclusivitat (Contreras i Trujillo, 2017; Cubillos, 2015). Cal comprendre que s'articulen amb altres dominis, on hi entren en joc un munt d'aspectes diferents que cal situar i localitzar de manera concreta en el context on s'emmarquen. La dominació també és una *construcció històrica*, canviant i relacionada de manera concreta amb les experiències viscudes, de manera diferent, per cada persona (Contreras, 2015; Davis, 2004/1981; Jabardo, 2008; Magliano, 2015).

Serà necessari, des d'un enfocament *localitzat i contextualitzat*, donar cabuda als contextos històrics i geopolítics diversos des d'on es tracen les vivències de cada persona, des de la seva trajectòria, i com així perceben i les afecten les múltiples violències i hi construeixen la lluita (Contreras, 2015; Curiel, 2007; Magliano, 2015). I en aquest sentit es posa en qüestió qualsevol supòsit d'universalisme entorn qualsevol aspecte relacionat

amb les persones. Des d'aquesta perspectiva és necessari pensar i reconèixer a les persones com a *subjectes polítics i de drets* (Contreras i Trujillo, 2017). Així serà possible trencar amb les fronteres simbòliques que tenim interioritzades i que ens aboquen a una problematització de les diferències (Viveros, 2016). Al mateix temps ens allunya i genera una separació entre les persones i acaba promovent discursos per justificar-ne les desigualtats (Cubillos, 2015; Jabardo, 2008).

Els supòsits universalistes normalitzats ens encasellen en construccions socials des d'on ens proposem mirar i aproximar-nos a les realitats. En aquest sentit han propiciat a inferioritzar a col·lectivitats segons l'interès del discurs hegemònic. En l'estudi concret de les dinàmiques migratòries també sovint són enteses des dels cànons establerts, generant un ideal hipotètic entorn qui és o que representa "*la persona migrant*" per a nosaltres, en el nostre context (Contreras, 2015; Contreras i Trujillo, 2017; Magliano, 2015).

És necessari contextualitzar de manera general el context on s'emmarquen les dinàmiques migratòries i des d'aquí poder reconèixer a les persones com a subjectes de dret que són (Contreras, 2015). En aquest treball el focus d'atenció en les dinàmiques migratòries serà situat en un sector de la societat "les dones". D'aquesta manera comprendrem que les migracions tampoc són un fenomen asexual (Juliano, 2000). És important destacar com les *creences estereotipades* entorn les dones i els homes afecten també al tenir en compte les dinàmiques migratòries (Contreras i Trujillo, 2017; Cubillos, 2015; Jabardo, 2008; Viveros, 2016). En aquest sentit pretenc oferir algunes eines per a l'anàlisi de la realitat de "les altres", les dones migrants.

3. DONES

3.1. “LES ALTRES”

És necessari partir del qüestionament dels cànons assumits universals. En aquest sentit es pretén desafiar el model hegemònic de "la dona" "para comprender las experiencias de las mujeres pobres y racializadas" (Viveros, 2016: 8).

Des de les categories s'engloba a una gran diversitat de persones que pertanyen a indrets molt diferents, ètnies, classes, religions, que no tenen res a veure, però que des de l'universalisme se les *homogeneïtza* (Brah, 2004). Arran de la deslegitimació de les categories establertes es pretén la desconstrucció i la reconstrucció d'aquestes, que s'escapen del model hegemònic, per així possibilitar pensar en imatges més enllà de l'ideal universal on cada persona pugui identificar-se i reconèixer-se (Jabardo, 2008).

Es promou el qüestionament constant de les categories identitàries i la funció que tenen en mantenir els discursos i les estructures d'opressió. Cubillos (2015) té en compte aquest fet:

Esta mirada alerta sobre lo perjudicial de concebir categorías cerradas, dicotómicas y homogeneizantes, y cómo desde ahí se contribuye a la reproducción de relaciones de dominación. Por esto, es imprescindible cuestionar las representaciones sociales hegemónicas ("mujer", "indígena", "discapacitada/o", etc.), pues desconocen las experiencias particulares de los sujetos, obvian la heterogeneidad interna de los grupos sociales, no se adaptan a los contextos sociales y silencian todas aquellas subjetividades subalternizadas (2015: 131).

S'ha inscrit a la dona migrant, com "l'altra", tenint en compte que escapava de tots els cànons universalistes i es pensava fins i tot que necessitava *l'alliberació blanca* (Jabardo, 2008). Les feministes negres van entrar en oposició amb aquesta idea d'alliberació. Elles reconeixien la necessitat de prendre consciència, que tant les dones negres com altres grups que viuen constantment situacions opressives, prenen consciència sobre la política patriarcal a partir de les seves experiències viscudes, on hi desenvolupen estratègies de resistència, inclús sense fer-ho de manera organitzada (hooks, 2000).

Rere la idea de categoritzar la diferència es construeix una imatge estereotipada de la persona a qui s'encasella (Contreras, 2015; Magliano, 2015). Es nega la possibilitat

de mirar més enllà de la normalització hegemònica que ens domina. En aquest context, "les altres" són, com exposa Jabardo (2008):

...limitadas por el corsé de las categorías. Solo si se trascienden las fronteras occidentales entre lo público y lo privado, permitiendo con ello desvincular lo activo de los espacios de emancipación, tendrán cabida en el discurso como actrices sociales aquellas mujeres que las categorías de género desarrolladas en el marco del feminismo blanco occidental reflejan como meros sujetos pasivos, dependientes o sumisos (2008: 42).

S'ha colonitzat i apropiat la pluralitat d'experiències de qui queda al marge del cànon universal per generar una categoria homogènia de l'altra on se la identifica com a ignorant, víctima i pobre (Mohanty, 2008). La racialització, en el cas de les dones que s'escapen de l'ideal universal, provoca construccions *sociohistòriques contextualitzades de classificacions estereotipadament racistes*, que les situen en el conjunt sota *etiquetes racials* (Contreras, 2015; Contreras i Trujillo, 2017; Cubillos, 2015; Curiel, 2007; García, 2012; Jabardo, 2008; Magliano, 2015).

Es tracta d'anar més enllà de la normalització social, cultural i hegemònica per tal d'orientar el pensament tenint en compte les paraules de Hill Collins (2000) que ens possibiliten pensar en:

La extensión del principio feminista, "lo personal es político", al abordar no solo sus de sexo, sino también de raza y clase; el conocimiento centrado en lo que constituye la experiencia de las mujeres negras (stand point theory); la necesidad de enfrentar un conjunto variado de opresiones al tiempo sin jerarquizar ninguna; la imposibilidad de separar las opresiones que no son únicamente raciales, sexuales, ni de clase. (Collins, 2000, citat per Viveros, 2016, p. 4-5).

Des de la crítica al discurs eurocèntric, universalista, categorial i colonial Contreras i Trujillo (2015) plantegen la proposta que es fa des del feminisme decolonial per situar-nos tenint en compte les dones migrants:

Así, los feminismos decoloniales otorgan una herramienta teórica-conceptual que nos permite explorar en las vidas de las mujeres migradas, "sus cuerpos sexuados, racializados, colonizados y transfronterizos" (Medina, 2013, p. 54), y la manera en que se han configurado las relaciones de subalternidad e itinerarios de lo femenino excluyéndolas de los espacios de enunciación. En este sentido, los feminismos

decoloniales deconstruyen la categoría universal de mujer, en sintonía con las aportaciones del black feminism y su propuesta interseccional, la cual da cuenta de las jerarquías existentes entre mujeres, expresadas a través de la raza/etnia, clase, sexualidad, nivel formativo, y para el caso de las mujeres migrantes, el estatus administrativo. Esta alianza cuestiona la matriz homogénea de opresión, lo que en la vida de las mujeres migrantes evidencia la presencia de diversas opresiones sumadas a las desigualdades propias del patriarcado (2015: 153).

Se'ns convida a pensar des d'una *matriu de dominació* que organitza el poder de manera global però té diferents *representacions locals* a partir d'una *configuració històrica i social particular* (Collins, 2000; Contreras, 2015).

Lugonés (2005) planteja una crítica al concepte *intersecció d'opressions*. Ho justificant com a mecanisme de control i de desconexió que estabilitza les relacions socials i fragmenta les categories en homogènies. Planteja la necessitat d'una lògica de fusió com a possibilitat per fer front a les múltiples opressions. Proposa la creació de *cercles resistents* des de dins. Això només serà possible des d'un diàleg que contempli la interdependència de diferències no dominants i es construeixi des del reconeixement de les pròpies experiències (Contreras i Trujillo, 2017). En aquest sentit, com exposa Cubillos (2015), reconeixent les *pròpies experiències* es podrà ser conscient de propi punt de vista que es té a l'aproximar-nos a les altres realitats:

Cada grupo puede representar su propio "punto de vista" (standpoint), al compartir un conocimiento que es situado. Cada grupo puede considerar las perspectivas parciales de otros grupos, sin renunciar a su singularidad. Entonces, sería la parcialidad, y no la universalidad, la condición para ser escuchado. Asimismo, Hill Collins plantea –como Crenshaw—que, si los sistemas de dominación se dan intersectorialmente, entonces, las prácticas políticas de resistencias antes éstos debiesen también ser pensadas de este modo (2015: 123).

Les dones que han passat per un procés de migració extracomunitari difícilment lideren i condueixen els debats socials o polítics. Moltes vegades, fer referència a les persones migrades no implica que estiguem tenint en compte els factors econòmics i socials, els desequilibris de poder o les discriminacions institucionalitzades que les afecten (Contreras, 2015). Implica comprendre aquestes persones des d'una *mirada folklòrica, essencialista i homogeneïtzadora* (Magliano, 2015). Sense assumir la perspectiva parcial amb la qual mirem el món serà impossible apropar-nos a altres

realitats. La lluita és sortir-se'n, tenir força per canviar el rumb d'aquests estigmes i poder complir amb les exigències del país d'acollida (Cubillos, 2015).

La conjunció de tots els aspectes que tenen a veure amb el discurs hegemònic, situa a aquestes dones en el *no-lloc* per les seves reivindicacions (Cubillos, 2015). No senten identificades amb les lluites en nom del gènere o d'aquelles en nom de la raça. Des d'aquest neguit neix la proposta de comprendre el sistema complex d'estructures d'opressió, múltiples i simultànies que interaccionen de maneres complexes entorn les discriminacions que viu cada persona (Collins, 2000; Contreras i Trujillo, 2017).

Són *múltiples les discriminacions* i cal entendre-les des de la metàfora d'encreuament de camins (Crenshaw, 1991; Cubillos, 2015). Només així serà possible comprendre l'heterogeneïtat que hi ha dins dels grups, més enllà de les categories identitàries que no contemplen aquesta pluralitat interna (Magliano, 2015). Aquestes múltiples dimensions d'opressions experimentades per les persones eren i són encara invisibilitzades sota la idea del genèric (Contreras i Trujillo, 2017). Cal doncs tenir en compte les situacions i les vivències concretes que se'n generen de les situacions, sense caure en els genèrics que no donen compte a les múltiples opressions (Viveros, 2016). Si no som capaces de criticar aquesta homogeneïtzació, seguirem reproduint les discriminacions. En aquest sentit ens caldrà situar de manera general les dinàmiques migratòries per situar des d'allà els aspectes concrets a tenir en compte quan posem el focus en les dones.

3.2. LES DINÀMIQUES MIGRATÒRIES

És necessari situar les dinàmiques migratòries en el context de la societat global (Contreras, 2015; Magliano, 2015). En el context on em situo prendré de referència l'Estat espanyol per analitzar rere quin paraigua s'han constituït les polítiques migratòries promogudes des de la UE. I en conseqüència de quina manera s'aproximen aquestes polítiques a la realitat de les persones migrades.

Les polítiques neoliberals, la falta d'equitat en la distribució d'oportunitats al món, els conflictes, els desastres naturals, etc., són moltes de les causes que fan que moltes persones es vegin obligades a buscar en altres llocs, *oportunitats* per millorar les condicions de vida o necessàriament per sobreviure. Són constants els moviments de població al llarg de la història i en cada context s'han produït per motius diferents. Si més

no el fet de posar en contacte a persones amb coneixements, experiències i convencionalismes diferents té repercussions per totes les parts implicades (García, 1999). Aquests moviments, tant si són en el pla internacional o en l'interior del país, produeixen inevitablement transformacions. Per tots aquests aspectes cal reconèixer el protagonisme que tenen les dinàmiques migratòries dins i fora del territori per a les experiències de totes les persones implicades.

És necessari puntualitzar que la major part de desplaçaments motivats per la millora en les condicions de vida no tenen lloc de països pobres a països rics com es ven des dels mitjans de comunicació, fruit dels interessos en els discursos hegemònics difosos. La màxima representació de moviments són interns com en el cas de migracions de zones rurals a les ciutats. Però per tots els Estats la migració a destacar serà la que *es problematitza*. Són diferents les persones qui des del seu eurocentrisme són considerades "*les altres*". La persona immigrant no és només qui ve de fora. Té implícites altres connotacions *inferioritzants i negatives* dirigides a un col·lectiu classificat com a marginat (Contreras i Trujillo, 2017; Curiel, 2007; Jabardo, 2008; Magliano, 2015).

Els propis Estats classifiquen com a problemàtiques les persones que procedeixen de certs països segons criteris imperialistes i colonials (Contreras i Trujillo, 2017; Curiel, 2007). Generen el focus d'alarma mediàtica segons els propis interessos per mitjà de missatges d'invasió encara que les xifres reals no contemplin aquesta "amença". Invisibilitzen el fet que les persones que migren només representen una petita part en comparació amb el percentatge de la població total dels països emissors d'emigrants, que reuneixen les condicions objectives per a migrar (Dacouagna i Téllez, 2015). Cal pensar que tot i la necessitat de millora de qualitat de vida i la capacitat per desitjar emprendre aquest viatge, són moltes les persones que no s'ho poden permetre i per tant no tenen accés a "*l'oportunitat i el dret de migrar*" (Contreras, 2015).

A la persona migrant, en aquest context, només se li valorarà positivament la diversitat en el cas que es tracti de grups socials considerats tradicionalment superiors, i per tant no representin una amenaça pels interessos dels propis Estats (Contreras, 2015; Contreras i Trujillo, 2017; Magliano, 2015). En aquests casos no s'adjectivarà com a immigrant, sinó com a persona estrangera, on la diferència serà percebuda com a positiva. Les persones estrangeres seran les ciutadanes de la UE o dels països "desenvolupats". Les persones immigrants doncs seran les *ciutadanes de països extracomunitaris*.

Les migracions extracomunitàries sovint estan motivades per un desig creat i construït d'imaginari, van més enllà de les expectatives i els somnis transmesos. Són construccions reproduïdes que generen unes imatges fictícies homogènies de les diferents realitats que volen representar (Magliano, 2015). Des d'aquesta lògica es manté "el somni europeu/americà..." construït des del discurs hegemònic eurocentrista, que representa el cànon universal de "qualitat de vida". Aquest somni projectat des del sistema capitalista genera que algunes persones es vegin obligades a emprendre desplaçaments forçats, amb l'esperança dipositada en aquest ideal. I aquests ideals eurocentristes problematitzen i mantenen les desigualtats classificant països com a desenvolupats o del Tercer món, del centre o la perifèria, del Nord o del Sud... (Contreras, 2015) El somni europeu/americà representa l'ideal de millora de qualitat de vida necessari perquè es mantingui la desigualtat. D'aquesta manera serà possible des dels països del Nord seguir projectant quina és "la seva imatge de benestar" (eurocèntrica) i fer que els països del Sud també la idealitzin. Des d'aquest *desig creat i construït d'imaginari* (des del centre, el *Nord global*) hi ha qui inicia un projecte migratori (des de la perifèria, *el Sud*) (Contreras i Trujillo, 2017; Curiel, 2007; Moreno i López, 2018). Generar fronteres és la resposta de molts Estats per mantenir l'ordre i la seguretat de les ciutadanes que hi formen part. Així "les altres", les portadores de diferències, desperten una mix-fòbia, ja que desestabilitzen el manteniment del "nostre" lloc segur.

3.3. LA CONDICIÓN DE “MIGRANT” DES DEL NORD GLOBAL

La persona que serà considerada migrant varia en el temps entre els diferents països i també internament en cadascun d'ells, segons l'interès del context. A efectes reals això genera diferents situacions de desigualtat per a les persones a les quals es refereix.

Es classifica a les persones per mitjà d'uns criteris forjats en l'àmbit social, polític i institucional, que dificulten comprendre no només què implica la migració i com de costós és per les persones que migren, sinó també les maneres com els Estats desenvolupen *polítiques de contenció i/o coerció* les quals pretenen frenar i/o dissuadir a les persones, per mitjà de mecanismes de control i des d'una lògica de seguretat interna (Contreras i Trujillo, 2017; Cubillos, 2015; Curiel, 2007; Jabardo, 2008). No és en el moment que arriben a la societat de destí quan passen a ser considerades persones migrades, és molt abans que es produeixen els efectes d'aquesta condició, en el moment que comença la fase de transició, és a dir per exemple, en el moment que sol·liciten el

visat, o intenten complir amb els requisits d'entrada que exigeix el país de destí. És des d'aquest *estatus adquirit* des d'on tracen les relacions en el nou context. Aquesta etiqueta es manté en el temps, ja que la persona que en un moment va passar per un procés migratori sempre serà considerada emigrant del país d'origen i immigrant al país receptor. A més de no ser temporal és una condició excloent, que es transmet de generació en generació, perpetuant-ne la condició d'immigrant per a les descendents de les persones migrades. Aquesta perspectiva generacional també reproduïx l'adquisició d'un estatus social propi entre les persones a qui se'ls hi manté aquesta *condició* (Contreras, 2015; Magliano, 2015; Moreno i López, 2018).

L'estatus social de cada persona migrant dependrà de múltiples aspectes els quals es regiran per la regulació administrativa que faci cada Estat de la situació de cada persona. Es basa en proporcionar permisos segons criteris i impositcions segons el país d'origen i el receptor (Contreras i Trujillo, 2017). Moltes vegades són inaccessibles no només per les persones migrades, sinó també són requisits inassumibles per les persones considerades "autòctones". Per a elles el *dret a la ciutadania* ha estat adquirit de manera innata. Des d'aquí es tracen les condicions de *regularitat i irregularitat* que emmarquen les oportunitats que es brindaran per cada persones i amb elles l'accés que tindran a drets fonamentals així com els passos per apropiar-se'n (Contreras, 2015). Els efectes de l'estatus social associat a la condició de persona migrant en cadascuna serà molt diferent (Jabardo, 2008). Per a les persones que migren les expectatives de millora en la qualitat de vida, imposades des del Nord, condicionen les experiències que en derivaran en el seu propi projecte migratori (Magliano, 2015).

Les *polítiques d'integració* discriminatòries proposades des de la UE imposen el poder dels Estats per impedir l'entrada de persones immigrants extracomunitàries. Per mitjà de moltes formes de violència ignoren les necessitats reals de les persones. Cal destacar com aquestes *polítiques discriminatòries* no només s'apliquen una vegada arribades a la frontera amb Europa, sinó que se situen en cada país que és còmplice de les violències que durant tot el projecte migratori acompanyen a aquestes persones. *El Nord és responsable de l'explotació del Sud*, perquè en benefici econòmic s'explota la riquesa natural i humana per mantenir les desigualtats (Contreras, 2015; Contreras i Trujillo, 2017; Curiel, 2007; Magliano, 2015). Per exemple el continent africà, suposa la contradicció de tenir una gran riquesa natural i humana i on al mateix temps, la majoria

dels seus habitants, qui més de la meitat són dones, estan sotmesos a la pobresa (Moreno i López, 2018).

Totes aquestes polítiques implementades reconeixen i situen al centre la necessitat de *l'ordre econòmic* per així promoure el manteniment de les societats globals (Contreras, 2015). Aquest ordre tot i sempre dependre de la força de treball de les persones migrades, les exclou i les invisibilitza, explotant-les i inferioritzant-les (Contreras i Trujillo, 2017; Magliano, 2015). Les persones a qui els Estats situen en situació d'irregularitat viuen sota la constant pressió de deportació. Són susceptibles a ser víctimes d'abusos contra drets bàsics que cada país atorga segons la nacionalitat. Des dels Estats no es promouen drets, sinó *violències i discriminacions* (Cubillos, 2015; Curiel, 2007).

Des d'aquestes definicions a Espanya, en molts casos, la migració extracomunitària és pensada des de la tragèdia quotidiana de les reixes amb punxes, d'històries de persones immigrants africanes al Monte Gurugú, des del mar Mediterrani convertit en una fosa comú o des de les expedicions de voluntàries a Lesbos. Amb tot això es manté i es permet el *tracte inhumà i vergonyós* de les polítiques de repartiment de persones entre països i s'invisibilitzen i s'és partícip de les violències implementades per a la regulació de les persones "diferents" (Curiel, 2007; Jabardo, 2008). Aquesta manera de comprendre les migracions extracomunitàries, suposa una concepció limitada que no dóna compte de la *problemàtica real*. El problema no són les persones, sinó les trajectòries on segons certs criteris les situem i en definim allò que per a nosaltres representen (Juliano, 2000).

El fenomen de les migracions és constant i canviant, no només per les causes bàsiques que organitzen sovint les migracions internacionals sinó també per totes aquelles persones migrades ja instal·lades que es converteixen en decisives per atraure noves persones immigrants, moltes d'elles familiars, moltes d'elles dones. El supòsit que la majoria de les migracions són d'homes, ha fet que la construcció entorn la persona immigrant també s'hagi fet tenint en compte aquest cànon assumit i és per això que les *dinàmiques migratòries de les dones* no sempre hi estan contemplades (Contreras, 2015; Contreras i Trujillo, 2017; Juliano, 2000; Magliano, 2015; Moreno i López, 2018; Oso i Villares, 2010; Parella i Cavalcanti, 2008).

3.4. LA FEMINITZACIÓ DE LES MIGRACIONS

La *dona migrant* posseeix una problemàtica específica diferent de la dels homes (Juliano, 2000), és per això que en molts casos els motius pels quals migraran i la xarxa que utilitzaran també seran diversos. És per tant necessari analitzar les característiques del projecte migratori de les dones de manera general, tenint en compte que també serà particular en tant que afecta persones a qui no només afecta la condició pel que fa al gènere. Així doncs la migració, com a *procés de transformació*, condueix a les dones a una nova situació (Contreras, 2015; Magliano, 2015).

Situaré el focus d'atenció en un sector de la societat, en aquest cas les dones, per donar cabuda al fenomen de les migracions i comprendre així com la feminització de les migracions se situa en un escenari global de transformacions sistemàtiques. La immigració no és un fenomen asexual (Juliano, 2000), ja que respon a *determinants de gènere*, on les *creences estereotipades* entorn les dones i els homes, defineixen quin és el lloc que li pertoca ocupar a cada persona, també quan es tenen en compte les dinàmiques migratòries (Contreras, 2015; Magliano, 2015).

La connexió entre el lloc d'origen i el de destí configuren la *identitat transnacional* de tota persona que passa per un procés migratori. La influència de cada realitat serà diferent per cada persona, tenint en compte la seva trajectòria, les seves pròpies construccions i les construccions del *context multisituat* (Contreras, 2015; Curiel, 2007; Magliano, 2015). És per mitjà del procés de socialització quan les persones en interacció amb altres aprenen, interioritzen i comparteixen un valors, actituds, expectatives i característiques de les societats on han nascut. Se'ls permet desenvolupar-se durant el procés aprenent i fent seves les pautes de comportament del seu medi sociocultural (Bosch, 2004/2007; Dacouagna i Téllez, 2015). L'experiència migratòria és un fenomen dinàmic i complex que genera *processos d'adaptació* a la societat de destí i estableix tant una continuïtat com una ruptura:

- *Continuïtat* perquè allò que ha estat constituït des de les identitats personals i socials es manté.
- *Ruptura*, ja que a partir de les noves experiències que implica la migració sorgeixen formes diferents d'entendre i situar-se a la realitat..

Així doncs la identitat està en permanent reconfiguració, participant de manera activa en la via social, econòmica i política del país d'origen, al mateix temps que participant de la xarxa i de les interaccions més enllà de les fronteres, on les *relacions transnacionals* són la condició per al procés migratori extracomunitari. En aquest intercanvi de relacions hi circulen diners, idees, recursos i discursos que transformen les identitats socials i amb elles les relacions de poder. Es tracta d'un *intercanvi bidireccional* on les persones, dins de les connexions entre origen i destí, van modelant la seva identitat per mitjà d'aspectes propis de cadascun dels llocs (Contreras i Trujillo, 2017; Cubillos, 2015; Viveros, 2016). Les TIC juguen un paper molt important per mantenir i configurar les identitats transnacionals. Sovint són el canal d'accés a les imatges fictícies generades des del Nord. D'aquesta manera mantenen, per mitjà del desig construït d'imaginariis, les desigualtats que separen qui està al centre i qui està a la perifèria. (Oso i Villares, 2010; Parella i Cavalcanti, 2008; Moreno i López, 2018; Juliano, 2000). Tenint en compte aquests aspectes Castilla (2017) exposa que les identitats:

No derivan de una asimilación con la sociedad receptora sino de una reinterpretación de los elementos de la sociedad de origen y de las experiencias y valores adquiridos en el nuevo contexto, dando lugar a unas identidades culturales, religiosas y de género, que lejos de ser uniformes y estáticas, son heterogéneas, fluidas y en constante construcción. Cada mujer, en el discurrir cotidiano de la experiencia migratoria, va redefiniendo su identidad como mujer, como musulmana, como africana, como inmigrante, en función de sus experiencias pasadas, de las condiciones presentes y de las expectativas de futuro (2017: 166).

A més hem de tenir en compte que tampoc es pot universalitzar el projecte migratori de les dones i en aquest sentit Moreno i López (2018) exposen que:

Existe una variedad de modelos migratorios femeninos según el lugar de procedencia, de modo que las relaciones de género moldean los procesos migratorios e inciden en la toma de decisión de quién migra según las formas de inserción en el mercado de trabajo del país de acogida. En este sentido, resulta imprescindible la consideración del conjunto de factores sociales en origen y destino: aspiraciones individuales, condicionantes socioeconómicas y relaciones de género. (...) Hombres y mujeres inician el proyecto migratorio bajo diferentes oportunidades, tanto en los países de origen como de destino, que incluyen desde aspectos legales hasta motivaciones individuales o familiares pasando por la demanda del mercado de trabajo o los cambios demográficos

del país de recepció. En definitiva, las relaciones de género conforman un rasgo constitutivo de los factores que explican la migración y ésta, simultáneamente, reconfigura las relaciones de género (2018: 69).

A partir d'aquesta relació entre *gènere i migracions*, Paola Contreras (2015) posa de manifest tres aspectes que es relacionen:

- *Una mayor participación de las mujeres en el mercado del trabajo nacional e internacional, formal e informal.*
- *Las desigualdades socioeconómicas y de género que deben enfrentar en sus países de origen.*
- *La definición de nuevos patrones de movilidad y las consecuencias que esto conlleva para ellas y sus familias (hogares transnacionales y cadenas de cuidados globales).*

Es en este sentido que, desde el enfoque interseccional, decolonial y de género, reflexionar sobre generización de las migraciones implica considerar, por un lado, la relación centro-periferia en el contexto de la economía capitalista y como esta ha infundido construcciones simbólicas que representan el subdesarrollo desde una perspectiva jerárquica que mira a occidente como modelo de crecimiento y bienestar; y por otro, la manera en la cual las identidades y subjetividades están supeditadas a construcciones socio-culturales que inferiorizan y racializan a las mujeres del tercer mundo/sur manteniendo prácticas históricas de dominación y subordinación, validadas por un contrato social sexista y racista que reproduce exclusiones históricas (2015: 145).

La *feminització de les migracions* internacionals han propiciat el reconeixement de corrents migratòries protagonitzades per dones, amb transformacions profundes i on les relacions de gènere s'han hagut de renegociar (Contreras, 2015; Gil, 2010; Magliano, 2015; Pedone, 2002). En aquest sentit Sònia Parella i Leonardo Cavalcanti (2008), han definit les famílies transnacionals, les quals a més d'implicar una separació física i geogràfica dels seus membres durant períodes prolongats de temps, han propiciat noves formes de relacions socials.

També en aquest cas es pot situar la posició de les dones tenint en compte les *cadenes mundials de cures* en les quals es dona compte de com les dones es reemplacen unes a altres en les tasques afectives i de cures de persones, on per exemple les dones autòctones són substituïdes per dones immigrants i al seu torn aquestes han deixat a altres

dones a càrrec dels seus fills als respectius països d'origen (Oso i Villares, 2010; Parella i Cavalcanti, 2008). Es transfereixen i es mantenen els *estereotips de gènere* i es transfereixen les desigualtats (Contreras, 2015; Magliano, 2015). En aquest sentit segons Moreno i Ríos (2015):

La sociedad de destino y el ámbito laboral exponen a las mujeres a diferentes formas de opresión de género, etnia y clase, relacionadas con la transferencia transnacional del trabajo reproductivo. Puede provocar, (...), un importante aislamiento social, dificultando su grado de adaptación y acomodación al nuevo entorno. Fomenta el carácter de "invisibilidad" que adquiere la migración femenina, pues la contratación ilegal es la norma general en el sector del trabajo doméstico, impidiéndoles el acceso a un permiso de trabajo, de residencia y darse de alta en la seguridad social (2015: 26).

Per donar compte la manera en què el *mercat laboral segrega*, és important tenir en compte les característiques del context, en aquest cas el mercat laboral espanyol: una reducció dels nivells de segregació agregada per sexe, entre dones i homes natives; més segregació entre homes immigrants i dones natives; i la segregació de les dones immigrants, molt superior a la resta de grups (Contreras, 2015; Río i Alonso, 2014).

A poc a poc el pes de la migració femenina extracomunitària es fa més present. Al mateix temps, tot i la crisi, Espanya segueix sent un dels països europeus amb les taxes més altes de *creixement de la immigració extracomunitària*. Aquests fets han estat propiciats, entre d'altres, a causa de l'augment en el nombre de naixements de mare estrangera dels últims anys. A més segons la situació administrativa de la mare i el pare, d'origen migrant extracomunitari, les filles i els fills, tot i néixer en aquest país, no adquireixen la nacionalitat, i en conseqüència el dret a la ciutadania. També els desitjos generalitzats de reagrupament familiar confirmen les previsions per a les dones i per a les seves famílies, de permanència definitiva a l'Estat espanyol (Santos, Lorenzo i Priegue, 2011). Sent la família un pilar molt important, també condicionarà unes oportunitats o unes altres, així com la reproducció dels rols socials transformats per adaptar-se a la nova situació (Contreras, 2015; Magliano, 2015).

En suma, són múltiples les discriminacions que pateixen i les oportunitats per millorar la qualitat de vida que els hi són negades. Des d'aquí, sembla molt difícil aconseguir un treball formal, el qual en molts casos li serà necessari per seguir amb els tràmits burocràtics per mantenir els papers. És més, la gran majoria d'aquestes dones són

inscrites en corrents laborals altament feminitzades, en les cures o els serveis domèstics, fet que suposa escasses oportunitats d'ocupació (Heim, 2013). També se les "anima" a participar en formacions on les opcions a les quals poden tenir accés, també són altament feminitzades i les limiten i encasellen en cursos de llengua, hostaleria, neteja i cures. Que siguin l'única opció de participació, en perpetua les situacions i en limita les seves oportunitats d'accés a la societat per a aquestes dones les quals queden condicionades rere la *imatge estereotipada de dona migrant* (Contreras, 2015; Contreras i Trujillo, 2017; Magliano, 2015).

Es tracta d'un mecanisme de *reafirmació dels prejudicis* sobre el paper de les dones, les característiques dels llocs de treball que han d'ocupar i la diferència salarial existent. Tots aquests aspectes ens conviden a pensar en la precarietat laboral que determina molts col·lectius de treballadores immigrants on les condicions salarials, les jornades laborals, la inestabilitat, la falta de contractació i drets laborals, la falta de formació i informació... que en determinen unes condicions laborals desfavorables que en molts casos provoquen una pèrdua de l'estatus social i un qüestionament en la manera de millorar a qualitat de vida. A més l'etnificació laboral també ocasiona uns efectes en elles. Es vincula tant a estereotips, actituds i preferències de les persones, com a les característiques de les forces de treball migrant i autòctona (Planella, 2003). És per això que en aquest context, a Espanya en concret, arran de corrents migratòries feminitzades, la majoria de dones immigrants llatinoamericanes són treballadores en el servei domèstic i les dones immigrants subsaharianes en molts casos, les tasques que desenvolupen són en sectors d'hostaleria, neteja i fàbrica (Contreras, 2015; Contreras i Trujillo, 2017; Juliano, 2000; Magliano, 2015; Moreno i López, 2018; Moreno i Ríos, 2015; Oso i Villares, 2010; Parella i Cavalcanti, 2008).

En aquest sentit Anker (1998) desenvolupa la idea de *segregació ocupacional* per raó de gènere afirmant que homes i dones no ocupen llocs equivalents en el mercat laboral (Contreras, 2015; Magliano, 2015; Río i Alonso, 2014). Aquesta segregació ocupacional també es produeix pel que fa a persones autòctones i persones migrades. Així doncs es reafirma el desigual accés al mercat de treball entre sexes, entre races, entre classes que genera elevats nivells de segregació ocupacional.

La *segmentació sexual i racial* entre d'altres, afectaran i en restringiran les estratègies d'inserció social i laboral en el context concret. En el cas de les persones

migrades extracomunitàries, si volen tenir accés al dret a la ciutadania caldrà que aspirin a complir amb l'ideal construït i imposat des del Nord global (Contreras, 2015; Contreras i Trujillo, 2017; Magliano, 2015).

En el cas concret espanyol, l'increment dels fluxos migratoris comporta plantejar la necessitat d'obrir vies de diàleg per generar *processos d'integració actius*. Un dels eixos on s'evidencia la falta en el diàleg i el reconeixement cap a la presència i aportació de la població migrant és, en molts casos, la precarietat laboral on es troben. Les estratègies d'inserció social i laboral que desenvoluparan seran emmarcades per l'elevada desigualtat a la qual se les associa, degut per exemple a la temporalitat i l'especialització sectorial, la sobre representació en ocupacions de baixes qualificacions (i no sempre correspostes al nivell educatiu de la persona), l'escassa mobilitat ocupacional o a la precarietat del salari que suposa per a elles un estancament (Contreras, 2015; Magliano, 2015).

Més enllà de les conceptualitzacions que es tenen del fet de ser dona i migrant hi ha molts altres aspectes que condicionen les experiències d'aquestes persones. Identitats enteses des de la interseccionalitat que motiva a mirar més enllà de les categoritzacions. Des del Nord global hem assumit i deixat de qüestionar la violència institucional que s'aplica sobre aquestes persones, no només dones, no només persones migrades (Contreras, 2015; Contreras i Trujillo, 2017). Tenint compte això es comprendran les inseguretats que els Estats provoquen des del *sexisme, el racisme i el classisme* (Lind i Williams, 2008). La discriminació en la manca d'oportunitats genera més desigualtats, i convoca a la precarietat a totes aquestes persones que s'etiqueta, fet que *manté les violències* que l'Estat i la societat exerceixen sobre elles (Cubillos, 2015; Curiel, 2007).

"*Les altres*" se situen en la intersecció entre diverses cultures, experiències, mons... Des d'allà Anzaldúa (1987) ens convida a pensar-les com a identitats frontereres, identitats compostes, híbrides, transnacionals, com a encreuaments de possibilitats, com a oportunitats de sumar i ampliar horitzons (Castilla, 2017). Tot i la frontera ser un mur divisor, s'ha de possibilitar com a pont d'unió per fer habitable la pròpia posició de frontera i reconèixer a les persones (Contreras i Trujillo, 2017).

3.5. APROXIMAR-NOS A LES ALTRES REALITATS

Des de la societat global actual, les diferències i les classificacions són l'eix des del qual ens identifiquem i en conseqüència, identifiquem a les altres persones. A més,

per mantenir l'ordre capitalista, sexista, racista, colonialista, classista...dels propis Estats, és necessari establir *criteris d'accés a les oportunitats*. D'aquesta manera es promourà una millor qualitat de vida per aquelles persones que compleixin amb el cànon universal establert des del discurs dominant (Contreras, 2015; Contreras i Trujillo, 2017; Collins, 2000; Cubillos, 2015; Curiel, 2007; hooks, 2000; Jabardo, 2008; Magliano, 2015; Viveros, 2016).

Des d'un ordre econòmic, es posa en circulació mercaderies i també persones, per a ser explotades en benefici de qui en té el poder. Des del meu punt de vista seguim consumint persones esclaves, maquillant-ho sota criteris de regularitat legal i accés al dret a la ciutadania, en benefici del Nord global. El desig creat i construït d'imaginari empeny a només una meitat del món a assumir el risc de perdre-ho tot, perseguint una millor qualitat de vida. Es tracta de qüestionar-nos el pensament eurocentrista i construir un *lloc segur* entre totes, i que aquest lloc sigui per a totes, no només per a unes quantes.

El reconeixement que tenen les dinàmiques migratòries femenines queden recollides en les dades analítiques que se n'extreuen dels estudis. Però cal criticar aquestes dades, perquè no demostren realment com són viscudes les pròpies experiències ni l'impacte en l'àmbit global i local que suposen. En aquest sentit tampoc fan referència a les múltiples discriminacions que pateixen, ja que les dades, com ja hem vist, es recullen per mitjà de criteris subjectius i independents, segons interessos, creats pels mateixos sistemes segregadors i jerarquitzants que priven d'oportunitats a només una part de la societat (del Sud), a perseguir uns somnis i unes construccions idealitzades (des del Nord).

Les persones que en algun moment han passat per un procés de migració són definides des de la condició fixa de migrant. Com a "immigrants" o "emigrants" però condició negativa des d'on es projectaran les seves possibilitats, des del primer moment d'adquirir-la. Són molts els adjectius que fem servir per definir, entendre, mirar i situar a les persones. Aquests adjectius que recalquen la diferència es converteixen en el tret *definitori del col·lectiu*, passant a ser el nom des d'on identificar-los. Així doncs, cal trencar amb qualsevol forma d'homogeneïtzació de categories, ja que són limitadores i es basen en els nostres judicis i les nostres interpretacions. Des d'aquest universalisme eurocèntric les dones que han passat per un procés de migració, són definides com a diferents, sota etiquetes racials que les mostren sempre com a víctimes, com a ignorants i com a pobres (Mohanty, 2008).

Tenint en compte tots els aspectes aportats, se'ns planteja la necessitat d'articular unes *construccions socials* que organitzen a les persones individuals i amb elles, l'organització dels sistemes socials, de manera general. Aquesta subordinació en termes de gènere, classe social, raça, nacionalitat... constitueixen el marc de referència per a l'anàlisi des d'una perspectiva interseccional. Fer-ho implica al mateix temps la desestabilització de les categories analítiques pròpies del sistema categorial dicotòmic, característic de la modernitat colonial. D'aquesta manera es comprenen les categories com a construccions socials, dinàmiques, heterogènies i articulades entre elles. Són fruit d'interpretacions i que al limitar-les dificulten l'adaptació als múltiples contextos socials propiciant un silenciament de les experiències concretes (Contreras, 2015; Contreras i Trujillo, 2017; Magliano, 2015).

Contreras (2015) proposa la desestabilització de les categories analítiques des d'una perspectiva de gènere tant en els processos migratoris de manera general, com de manera particular en la feminització de les migracions. Aquest enfocament suposa "*repensar las motivaciones que inciden a la hora de emigrar, la manera y forma en que asumen las nuevas dinámicas en el país de destino y las construcciones sociales que identifican y simbolizan a las mujeres inmigrantes*" (Contreras, 2015: 143).

L'expansió colonial va suposar un contacte amb "l'altra", propiciant la creació de noves jerarquies i diferències. Les aportacions fetes des del feminisme decolonial denuncien els intents de comprendre l'alteritat, per part de subjectes que pertanyen a tradicions culturals diferents, projectant i estenent en les altres persones problemàtiques dels seus propis contextos, sense transformar-ho. Sempre es tractarà d'una interpretació incompleta i sota els interessos de qui interpreta, no de la persona protagonista. La igualtat d'oportunitats en aquest *context segregador* és sinònim a què només una part de la societat, qui en aquell moment convingui situar al marge, hagi d'assumir certs riscos sota el lema de "millorar la qualitat de vida". Des d'aquest rebuig de qui és diferent, es culpabilitza a la persona d'aquesta diferència. Es problematitza un col·lectiu construït social i culturalment pel propi context. S'obliga a la persona "a adaptar-se", "a integrar-se" i assumir, de manera universal, els cànons establerts des del discurs hegemònic eurocentrista, des d'on es pretén que es pensi. Des d'aquesta imposició es projecten imatges fictícies de què s'espera que siguin "les altres". Des d'aquestes construccions fictícies de la realitat és des d'on s'espera que cada persona hi traci la seva trajectòria

(Contreras, 2015; Contreras i Trujillo, 2017; Collins, 2000; Cubillos, 2015; Curiel, 2007; hooks, 2000; Jabardo, 2008; Magliano, 2015; Viveros, 2016).

Des del no-lloc des d'on són situades “les altres” s'organitza una *matriu de dominació* des d'on organitzar el poder global, per mitjà de diferents representacions locals, a partir de la configuració històrica i social particular. El feminisme negre ens convida a pensar en les relacions entre les discriminacions i el gènere, la raça o la classe, que no es poden comprendre de manera excloent i analítica. El feminisme decolonial té en compte les dinàmiques migratòries, els efectes del colonialisme i l'herència normalitzada social i culturalment des d'on se situen les jerarquies d'estructures de poder, que dicten privacions i oportunitats des d'on situar a cada persona (Contreras, 2015; Contreras i Trujillo, 2017; Collins, 2000; Curiel, 2007; Magliano, 2015). En aquest sentit és necessari incorporar la colonialitat del gènere a la perspectiva interseccional de tal manera que es qüestionin les categories binàries proposades des del discurs hegemònic que com exposa Cubillos (2015):

Tiene efectos deshumanizantes sobre ciertas subjetividades, al desconocer sus realidades y sus puntos de vistas; lo que limita la capacidad de agencia y autonomía de sujetos y colectividades subalternizadas. (...). La colonialidad del género, de la mano del debate sobre interseccionalidad, pone en el centro a un sujeto situado, diverso, agente de su propia historia y que deviene complejamente. (2015: 127)

Se'ns proposa resistir des de la col·lectivitat identitària del feminisme decolonial per tal de prendre consciència com a *subjectes colonitzats*. Des del feminisme decolonial es planteja per un costat, la radicalització del feminisme a partir d'una matriu de dominació múltiple i interrelacionada que ha denominat colonialitat de gènere (o sistema modern/ colonial de gènere) i per altre costat, continua teoritzant la proposta de la interseccionalitat plantejada des del feminisme negre. En aquest cas centra el seu pensament en l'organització dels *múltiples sistemes d'opressió* de caràcter global que organitzen les relacions de poder, els quals han passat per un procés de colonització, de la mateixa manera que ho han fet les persones durant la història. El feminisme decolonial critica les interpretacions en clau racista i eurocentrista, entre d'altres. La matriu d'opressió passa a comprendre la raça, la classe social, el gènere i la sexualitat com a *variables co-constitutives* que no poden ser universalitzades ni aïllades unes de les altres (Contreras, 2015; Contreras i Trujillo, 2015; Cubillos, 2015).

Des d'aquesta perspectiva no es poden pensar les categories com a estables i es tracta de desestabilitzar constantment les jerarquies socials hegemòniques. La concepció de colonialitat de gènere proposa articular el projecte feminista amb el projecte decolonial promogut des de Llatinoamèrica per tal de *decolonitzar el feminisme hegemònic*, de presentar les teories decolonials des de les perspectives feministes i incorporar els sabers, les maneres i les reivindicacions de les protagonistes, des de les seves històries. D'aquesta manera superar el sistema de categories que té efectes deshumanitzants per a algunes persones (Contreras, 2015; Contreras i Trujillo, 2015; Cubillos, 2015; Curiel, 2007; Jabardo, 2008).

El sociòleg Aníbal Quijano (2000) defineix el concepte de colonialitat de poder, necessari per tenir en compte *l'herència colonial* en les estructures de poder. D'aquesta manera comprendre les lògiques de dominació del món modern des de les seves relacions amb el capitalisme global, el colonialisme històric i el racisme estructural, així com el qüestionament de corrents eurocèntriques i occidentalistes. També és necessari articular la matriu d'opressió, plantejada per Hill Collins (2000), per tenir en compte les categories de gènere, raça, classe social i sexualitat i com operen relacionades amb els dominis (Contreras, 2015; Contreras i Trujillo, 2017; Cubillos, 2015; Quijano, 2000).

A partir d'aquest enfocament contra hegemònic es pretén aproximar-nos a la realitat de la major part del món. Per mitjà de la colonialitat de gènere i els debats entorn la interseccionalitat es tracta de situar al centre a la persona, protagonista de la seva pròpia història, a *elles des d'elles*. Ubicant les seves experiències al centre de l'anàlisi destaco la necessitat de recuperar els *estudis contextualitzats i dinàmics* on es reconeixin les múltiples interconnexions entre les diferents identitats i estructures jeràrquiques en l'àmbit local, nacional, transnacional i global, i no només recuperar-los sinó generar-ne de nous (Contreras, 2015; Contreras i Trujillo, 2017; Cubillos, 2015; Curiel, 2007; Jabardo, 2008; Magliano, 2015; Viveros, 2016). És necessari recuperar la proposta de feminisme que ens planteja Davis (2000):

El feminismo, o los feminismos, como movimiento transnacional – entendido como rechazo de falsas fronteras de género o raza y las falsas construcciones del "otro" – es un importante desafío al nacionalismo masculinista, a las distorsiones del comunismo de Estado y a la globalización de "libre" mercado. Es un feminismo que reconoce la

diversidad, la libertad y la igualdad, que se define a través y más allá del diálogo entre Norte/ Occidente y el Sur/ Oriente (2000: 70).

El subjecte polític plantejat des del feminisme negre es reconeix com una minoria en diàleg amb altres minories. Proposa la construcció d'un moviment social que tingui en compte i reconegui tots els tipus d'opressió, de desigualtat, d'exclusió sense prioritzar-ne cap i situant-los tots. bell hooks (2000) reconeix la necessitat d'un moviment social encarat a defensar els interessos dels grups socials minoritaris, convidant a traçar moviments activistes entre tot el món. Mohanty (2008) al seu torn posa en qüestió com la globalització obre les portes a múltiples intercanvis entre *el que és local i el que és global* (Contreras, 2015; Viveros, 2016).

Des de la *interseccionalitat* se'ns proposa ser capaces d'examinar i situar les infinites interaccions que entren en joc específicament en cada cas, i revisar tot allò que tenim assumit. En aquest marc constituït històricament són desiguals les distribucions de poder i les normalitzacions acceptades, així com els efectes d'aquestes, des de les quals es constitueixen unes *categoritzacions socioculturals* com el gènere, la raça, la classe, la sexualitat, l'edat, la nacionalitat, etc., les quals articulades produeixen efectes diferents els quals no poden ser entesos ni de manera universal, ni independents els uns amb els altres (Cubillos, 2015; Curiel, 2007; Magliano, 2015). Des d'aquesta interacció d'oppressions comprendrem el dinamisme de les categories i com mai no seran enteses com a estàtiques, fixes, úniques i separables. Des de la necessitat de diàleg amb tots aquests aspectes ens és possible pensar cercles resistents que contemplin la interdependència de les diferències no dominants, lluny de l'universalisme que ens pretén a totes iguals i d'aquesta manera desestabilitzar les jerarquies socials hegemòniques i trencar amb les categories deshumanitzants incorporant a les protagonistes, a qui hem ignorat de les seves *pròpies històries* (Contreras, 2015, Contreras i Trujillo, 2017).

El diàleg es converteix en l'element clau per la *construcció col·lectiva* de coneixement, on posar de manifest les múltiples experiències viscudes per les protagonistes per tal de desafiar el model hegemònic de dona, de negre... que les situa en el no-lloc. Des del repte del diàleg subjecte-subjecte som capaces de recontextualitzar conceptes des de múltiples mirades i d'aquesta manera tenir en compte les subjectivitats i les veus involucrades en el procés i la situació, i no caure en afirmacions estereotipades

(Contreras, 2015; Contreras i Trujillo, 2017; Cubillos, 2015, Magliano, 2015). En aquest sentit és necessari el reconeixement del *coneixement situat* que defineix Cubillos (2015):

Como un saber vivencial que reconstruye y/o deconstruye la realidad como la define una matriz de dominación múltiple e imbricada. En este conocimiento situado hallamos nuevas formas de pensar la sociedad, fuera de las estructuras jerárquicas y desde posturas no sometidas. Asimismo, con ello, aportamos a la desestabilización de la dicotomía que propone el pensamiento hegemónico, que menosprecia el conocimiento experiencial en relación a un conocimiento teórico-técnico (2015: 132).

És necessari comprendre el context i la manera d'entendre el món de l'altre i aleshores hi haurà lloc pel diàleg i el coneixement construït col·lectivament. Hem de reconèixer totes les mirades i que totes són diferents; però és des de la de cadascuna des d'on ens situem i ens proposem comprendre el món. Cubillos (2015) també ens proposa reflexionar entorn la nostra participació en la producció de coneixements:

Cada quien puede exponer sus experiencias particulares de investigación, reconociendo que son parciales, por tanto, criticables y perfectibles. De hecho, esto es propio de un diálogo. No hay propuestas infalibles, sino que experimentamos una discusión que opera en la lógica de establecer un horizonte de sentido, donde el imperativo ético es desestabilizar las jerarquías y las categorías dicotómicas una y otra vez. Si dejamos de hacerlo, corremos el riesgo de continuar reproduciéndolas. Sobre esta idea, también adquiere importancia la construcción colectiva del conocimiento, lo que desdibuja (2015: 129).

És per això que cal assumir les concepcions arrelades racistes, sexistes, colonialistes, classistes... per tal de situar-nos a nosaltres mateixes i a les nostres experiències. Des d'aquí deixarem d'interpretar o si més no sabrem que ho estem fent. Si no assumeixo la meva participació i el meu lloc en el global, em serà impossible situar-me i mirar. Plantejo el qüestionament de falsos universalismes, de les categories, de les dinàmiques de poder establertes, en definitiva de les múltiples classificacions socials que no només afecten la persona sinó també afecten a totes les persones de manera estructural, des de les bases generadores constants de desigualtats (Collins, 2000; Contreras, 2015; Contreras i Trujillo, 2017; Cubillos, 2015; Curiel, 2007; hooks, 2000; Jabardo, 2008; Magliano, 2015; Viveros, 2016).

4. MIRAR (-ME) EL MÓN

Arribades a aquest punt, jo, la Marta, m'ubicaré, dins del context multisituat per realment ser conscient de la meua mirada (Sassen, 2003). Només revisant el propi context i les pròpies experiències, les construccions socials assumides des del discurs i cànons on pretenc encaixar, etc., només així podré ser una mica més conscient de les herències que em situen a classificar i a jerarquitzar a les persones, les seves experiències i les seves lluites, segons el meu criteri. És així com es manté el control i l'ordre hegemònic, des d'una mirada sexista, racista, colonialista, classista... que promovem totes les persones des de discursos assumits discriminatoris que seguim reproduint i no ens qüestionem.

Proposo seguir-me qüestionant els aspectes entorn la construcció de la meua mirada fruit dels coneixements i els discursos difosos i en aquest sentit animar a totes les persones a descobrir i assumir la normalització social i cultural que fem de tots els aspectes que impliquem des del nostre punt de vista. Reconèixer la impossibilitat de la neutralitat sempre que es pretengui analitzar uns aspectes i aproximar-nos a una realitat. Perquè nosaltres hem de reconèixer, qüestionar i ser crítiques amb el discurs que hem assumit i que reproduïm. Només qüestionant-lo serà possible adoptar una actitud ignorant necessària a l'hora de percebre qualsevol veritat, que mai serà universal i absoluta (Sidi, 2015).

Totes les persones tracem els propis processos d'integració des d'on situar-nos a la societat global per participar-hi, sota les condicions on se'ns emmarqui. Així doncs, rere la necessitat de control i classificació se'ns convida a allunyar-nos de la diferència, sota la mirada estigmatitzant productora de desigualtats. Cal aprofitar la riquesa cultural del moment actual i treballar per la convivència de totes les persones que comparteixen deixant enrere la problematització de les diferències entenent-les com a riqueses i possibilitats de transformació en l'àmbit local per aconseguir canvis globals (Contreras, 2015).

Escotar i mirar més enllà de les etiquetes, sortir de les conceptualitzacions que es tenen de la dona migrant: lluitadora, supervivent i apoderada. Sortir de l'estereotip per simplement ser representada com una persona: "*haciendo cosas mundanas: bebiéndose un té, haciendo manualidades, leyendo y, menos aún, dando y recibiendo amor*" (Salami, 2018, p.27). Sortir doncs d'aquestes categoritzacions per simplement deixar que siguin

elles, sense la necessitat de ni tan sols haver de plantejar-nos agrupar-les, en un "elles" fent referència a un conjunt construït hegemònic que parteix de situar a "unes dones" i "unes altres", a "nosaltres" i a "elles".

Una vegada acabat el treball i tenint en compte l'experiència crec necessari seguir reflexionant entorn el protagonisme de cada persona. No només en la manera de viure les seves experiències sinó com a subjectes polítics i de dret, on cada persona té el dret a definir la pròpia realitat i a nombrar la pròpia història (Jabardo, 2008).

En aquest sentit reconec el trajecte personal que he fet i que en alguns moment m'ha portat a cometre l'error d'objectivar, en aquest estudi, a les dones migrades com a col·lectiu subordinat. Sense ser conscient era jo qui situava a un conjunt de persones respecte a mi com a diferents. Acceptava com a vàlides les interpretacions i construccions totalment errònies que m'havien portat a assumir el discurs universal hegemònic del Nord global. Des d'aquesta normalització vaig situar l'objecte d'estudi del treball: en la dona migrant, dins d'una categoria totalment homogènia. El treball estava encarat a justificar el meu imaginari d'elles, "les altres" des de la meua manera d'entendre el món (Contreras, 2015). Des d'aquesta posició no feia més que projectar una construcció social entorn un cànon universal on situava a qui em proposava pensar. I està clar que jo no les he de pensar, perquè en prendre a la persona com a objecte "*la realidad de uno es definida por otros, la identidad de uno es creada por otros, la historia de uno solo es nombrada en la manera que define la relación de uno con aquellos que son sujetos*" (Jabardo, 2008: p.44) i precisament això és el que pretenc evitar.

Jo mateixa vaig caure en l'error de reproduir el discurs que em plantejava criticar. Potser en algun moment encara ho he seguit fent i és per això que sempre serà necessari seguir-me pensant i revisant (Cubillos, 2015; Viveros, 2016). En aquest sentit com exposa Paola Contreras (2015):

La respuesta es compleja, ya que los sistemas constructivos de poder contextualizan y determinan identidades, por tanto, es necesaria una reflexión que permita comprender cómo y por qué se configuran idearios que sitúan y determinan las relaciones sociales a nivel micro y macro estructural, de lo contrario existe una alta probabilidad de profundizar un análisis esencialista que obviará la complejidad de las experiencias vividas de las mujeres (2015: 149).

5. APUNTS FINALS...

Per acabar, crec necessari recuperar aquest fragment de Salami (2018) extret del llibre *Para cambiar el mundo, cambia tu forma de mirar*, que ens convida a seguir-nos revisant:

No es que la gente no sea capaz de imaginar que las vidas de las mujeres africanas son más complejas de lo que sugiere la narrativa de los medios de comunicación, sino que hemos aprendido a considerar África y a sus mujeres de este modo. En mi opinión, si aprendemos a mirar a estas mujeres desde otra perspectiva, también cambiaremos inevitablemente nuestra visión del mundo.

No puedo describir el sentido de la vida mejor que lo haríais vosotros, pero lo que sí os puedo decir es que cuantas más percepciones erróneas tengáis sobre la realidad de otras vidas, menos posibilidades tendréis de encontrarle sentido a la vuestra.

Vivimos en tiempos de cambios frenéticos. Lo que sucede en África influye en nuestras vidas, en Europa, y lo que pasa en Europa influye en la vida de las personas en África y en el resto del mundo. En estos momentos de globalización, delicados y emocionantes al mismo tiempo, es muy importante que nuestros mundos interiores se expandan a la misma velocidad que el mundo exterior (Salami, 2018: p. 37-38).

6. BIBLIOGRAFIA

Bauman, Z. (2007). *Confianza y temor en la ciudad. Vivir con extranjeros*. Barcelona: Arcadía.

Bosch, E. (Dir.) (2004/2007): *Del mito del amor romántico a la violencia contra las mujeres en la pareja*. Madrid, ed. Ministerio de Igualdad.

Brah, A. (2004): “Diferencia, diversidad y diferenciación” en VV.AA. (2004) *Otras Inapropiables. Feminismos desde las fronteras*, Madrid, Ed. Traficantes de Sueños, pp.107- 136

Castilla, C. (2017). *Mujeres en transición: La inmigración femenina africana en España*. *Migraciones Internacionales* (Vol. 9, Núm. 2). Julio-Diciembre de 2017 (p. 143-171)

Contreras, P. & Trujillo, M. (2017). *Desde las epistemologías feministas a los feminismos decoloniales: Aportes a los estudios sobre migraciones*. *Athenea Digital*, 17(1), 145-162. <http://dx.doi.org/10.5565/rev/athenea.1765>

Contreras, P. (2015). *Experiencias Locales, Situaciones Globales. Inmigración femenina en el contexto Iberoamericano*. *Iberoamérica Social: revista-red de estudios sociales* (IV), 142-152. Recuperado de <http://iberoamericasocial.com/experiencias-locales-situaciones-globales-inmigracion-femenina-en-el-contexto-iberoamericano>

Cubillos, J. (2015). *La importancia de la interseccionalidad para la investigación feminista*. *Oxímora Revista Internacional de Ética y Política*. (7). Otoño 2015 (p.120- 137)

Curiel, O. (2007). *Crítica poscolonial desde las prácticas políticas del feminismo antirracista*. Universidad central. *Nómadas*. (26) Abril 2007 (p.92-101).

Dacouagna, J. R. I Téllez, A. (2015). “*Cartografía De Una Migracion. Mujeres Africanas En Euskadi: Identidades Y Empoderamiento*”. *A Lurralde: invest. Espac.* (39) p.15-42

Davis, A. (2004/1981). *Mujeres, raza y clase*. Madrid: Akal.

Expósito, C. (2013). *¿Qué es eso de la interseccionalidad? Aproximación al tratamiento de la diversidad desde la perspectiva de género en España*. *Revista Investigaciones Feministas*, 3, 203-222. http://dx.doi.org/10.5209/rev_INFE.2012.v3.41146

García, A. C. (2012). *Racialización, racialismo y racismo: un discernimiento necesario*. Universidad de La Habana, N°273, pp. 184-199.

- García, J.L. (1999). "Razones y sinrazones de los planteamientos multiculturalistas". A: F.J. García Selgas; J.B. Monleón (ed.). Retos de la postmodernidad (p. 315-323). Madrid: Trotta.
- Gil Araujo, S. (2010). Una sociología (de las migraciones) para la resistencia. *Revista de Metodología de Ciencias Sociales*, 19, 235-249.
- Heim, D. (2013). "Globalització, gènere i exclusió social. Les dones migrants en el treball sexual. El cas de Barcelona". A: Globalització i moviments migratoris. Barcelona: Editorial UOC.
- hooks, b. (2000). *El feminismo es para todo el mundo*. Madrid. Traficantes de sueños. Mapas
- hooks, b. (2004): "Mujeres negras. Dar forma a la teoría feminista" en *Otras Inapropiables. Feminismos desde las fronteras*, Madrid, Traficantes de Sueños. P. 33-50
- Jabardo, M., (2008). "Desde el feminismo negro, una mirada al género y la inmigración". En *Feminismos en la antropología: nuevas propuestas críticas*. Coord. Liliana Suárez, Emma Martín, y Rosalba Hernández, 39-54. San Sebastián: Ankulegi Antropologia Elkarte
- Juliano, M. D., (2000). Mujeres estructuralmente viajeras. *Estereotipos y estrategias*. *Papers*, 60, 381-389.
- Lind, A. y Williams, J. (2008). "Afianzando los derechos de las mujeres: militarización fronteriza, seguridad nacional y violencia contra las mujeres en la frontera México-Estados Unidos". A: Prieto, M. (compiladora). *Mujeres y escenarios ciudadanos*. Ecuador: FLACSO Ecuador. Ministerio de Cultura, Quito
- Lugones, M. (2005). Multiculturalismo radical y feminismos de mujeres de color. *RIFP*, 25, 61-75.
- Lugonés, M. (2012). "Subjetividad esclava, colonialidad de género, marginalidad y opresiones múltiples", en MONTES, Patricia (Ed.) (2012) *Pensando los feminismos en Bolivia* (pp.129-140). Serie Foros 2. La Paz: Conexión Fondo de Emancipaciones
- Magliano, M. (2015). Interseccionalidad y migraciones: potencialidades y desafíos. *Estudios Feministas, Florianópolis*, 23 (3): 691-712, setembro-dezembro/2015
- Martín, E., i Sabuco, A., (2006). *Las mujeres en la globalización: el nuevo tráfico de alianzas y mercancías*. (Colección Monografías 19). Caracas: Programa Cultura, Comunicación y Transformaciones Sociales, CIPOST, FaCES,

Universidad Central de Venezuela. Extret el 20 de març de 2020, de <http://www.globalcult.org.ve/monografias.htm>

Mohanty, C. (2008). De vuelta a 'Bajo los ojos de Occidente': la solidaridad feminista a través de las luchas anticapitalistas. En L. Suárez Navas y R. Aída Hernández (Eds.), *Descolonizando el feminismo. Teorías y prácticas desde los márgenes* (pp. 407–463). Madrid: Cátedra, Universitat de Valencia, Instituto de la Mujer

Moreno, M. P., y Ríos, M. L., (2012). “Sin nosotras el mundo no se mueve”. *Mujeres inmigrantes en el contexto laboral español*. *Athenea Digital*, 12(2), 3-31. Disponible en <http://psicologiasocial.uab.es/athenea/index.php/atheneaDigital/article/view/Moreno-Rios>

Moreno, M. P.,; Ríos, M. Luisa; Canto, Jesús; San Martín, Jesús & Perles, Fabiola (2010). Satisfacción laboral y burnout en trabajos poco cualificados: Diferencias entre sexos en población inmigrante. *Revista de Psicología del Trabajo y las Organizaciones*, 26(3), 255-265.

Moreno, S.; López, P. (2018) “El impacto de la crisis en las trayectorias laborales de las mujeres inmigrantes en España”. *Cuadernos de Relaciones Laborales*, 36(1), 65-87.

Oso, L., & Villares, M., (2010). La inserción socio-laboral de los emigrantes gallegos en Europa: los casos de Francia y Países Bajos. *Estudios Migratorios*, 2(1), 7-30.

Parella, S., & Cavalcanti, L., (2008). Una aproximación a las remesas de los inmigrantes peruanos y ecuatorianos en España y a su impacto en los hogares transnacionales. *Revista Española de Investigaciones sociológicas*, 116, 241-257.

Pedone, C., (2002). El potencial del análisis de las cadenas y redes migratorias en las migraciones internacionales contemporáneas. En Francisco Javier García Castaño & Carolina, Muriel López (Eds.). *Actas del III Congreso sobre la inmigración en España. Contextos y alternativas* (pp. 223-235). Granada: Laboratorio de Estudios Interculturales.

Pedone, C., (2010). Cadenas y redes migratorias: propuesta metodológica para el análisis diacrónico-temporal de los procesos migratorios. *Empiria*, 19, 101-132.

Quijano, A. (2000). Colonialidad del poder, eurocentrismo y América Latina. En Lander, E. (Ed.), *La colonialidad del saber: eurocentrismo y ciencias sociales*, Ed. Faces/UCV. Buenos Aires. pp. 201-245.

Río, C. del, & Alonso, O. (2014). Mujeres ante el empleo (y el desempleo) en el mercado laboral español, 1996-2013. *Áreas. Revista Internacional De Ciencias Sociales*, (33), 87-103. Recuperado a partir de <https://revistas.um.es/areas/article/view/216061>

Salami, M. (2018). *Para cambiar el mundo, cambia tu forma de mirar*. España. Mapas Colectivos.

Santos, M. A., Lorenzo, M. y Priegue, D. (2011). Infancia de la inmigración y educación: la visión de las familias. *Revista de Investigación Educativa*, 29(1), 97-110.

Sassen, S. (2003). *Contra geografías de la globalización. Género y ciudadanía en los circuitos transfronterizos*. Madrid: Ed. Traficantes de sueños.

Seabrook, J. (2007). *Ciutats*. Barcelona: Intermon Oxfam .

Sidi M., O. (2015). Más allá del “choque de ignorancias”: interculturalidad y post-colonialismo. *THÉMATA. Revista de Filosofía*. Núm. 52. Julio-Diciembre. P. 199-208.

Viveros, M (2016) . La interseccionalidad: una aproximación situada a la dominación. M. Viveros Vigoya / *Debate Feminista* 52 1–17